

Özgün Makale (Teorik Araştırma)

Unique Article (Theoretical Research)

Geliş Tarihi – Submitted: 06.11.2020

Kabul Tarihi – Accepted: 25.12.2020

Atıf Bilgisi / Reference Information

Albayrak, H. (2020). Dezavantajlı çocuklar için spor faaliyetlerinin öneminin eleştirel teori bakış açısıyla ele alınması. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 20 (1), 67-89.

DEZAVANTAJLI ÇOCUKLAR İÇİN SPOR FAALİYETLERİNİN ÖNEMİNİN ELEŞTİREL TEORİ BAKIŞ AÇISIYLA ELE ALINMASI

Hande ALBAYRAK¹

ÖZET

Spor, çocukların boş zamanlarında yaptıkları fiziksel aktiviteden öte gelişimlerini fiziksel, psikolojik ve sosyal açıdan etkileyen bir araçtır. Sporun çocukların bu hayatındaki gelişimsel katkılarının yanında sosyal dışlanmayı engelleyici, anti-sosyal davranışlardan ve çeşitli ayrımcı tutumlardan uzaklaştırıcı katkıları da vardır. Özellikle yoksulluk, şiddete maruz kalma, göç, farklı etnik kimliğe sahip olma, koruma altına alınma gibi koşullar dolayısıyla dezavantajlı konumda bulunan çocukların gelişiminin desteklenmesinde spor önemli bir alandır. Eleştirel teori bakış açısıyla toplumda var olan eşitsizlikleri, ayrımcılıkları, sosyal adaletsizliği gidermek ve dönüşümü sağlayabilmek için bir araç olarak spor ele alınmaktadır. Bu çalışmanın amacı eleştirel teori bakış açısıyla dezavantajlı koşulları dolayısıyla toplumda eşitsiz konumda olan çocukların gelişiminin desteklenmesi için sporun önemine dikkat çekmektir. Yapılan literatür taraması sonucunda çalışmada öncelikle sporun dezavantajlı koşullardaki

¹ Dr., Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü,
e-posta: hande.albayrak@kocaeli.edu.tr , ORCID ID: 0000-0002-2972-9490

çocukların yaşamına katkıları bütüncül olarak anlatılmış, daha sonra eleştirel teori bakış açısıyla sporun bu katkılarının nasıl ele alındığı açıklanmış ve son olarak ise Türkiye’de bu bağlamda yapılan çalışmalardan örnekler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Spor, Dezavantajlı Çocuklar, Eleştirel teori.

CONSIDERING THE IMPORTANCE OF SPORTS ACTIVITIES FOR DISADVANTAGED CHILDREN FROM A CRITICAL THEORY PERSPECTIVE

ABSTRACT

Sports is an important tool which has physical, psychological, and social effects on child development rather than a kind of physical activities in leisure time. In addition to this developmental contributions of sports in this life of children, there are also contributions that prevent social exclusion, prevent antisocial behavior and various discriminatory attitudes. Especially for children who are disadvantaged due to conditions such as poverty, exposure to violence, immigration, having a different ethnic identity and being taken under protection, sports is an important field to support their development. From the point of view of critical theory, sports is considered as a tool to eliminate inequalities, discrimination, social injustice and to achieve transformation. The aim of this study is to draw attention to the importance of sports in supporting the development of children who are in an unequal position in society due to their disadvantaged conditions from a critical theory perspective. As a result of the literature review conducted this study, primarily described as a holistic contribution of sport to children living in disadvantaged circumstances, then explained these contributions with a critical theory perspective, and presented last examples of the work done in this regard in Turkey.

Key Words: Sports, Disadvantaged children, Critical theory

GİRİŞ

Çocukların eğitim ve öğretimi, gelişimi, sağlığı, bakımı gibi durumlar aileler ve toplumlar için çok önemlidir. Bugün çocukların gelişiminde en uygun koşulların ve bakımının sağlanması merkezi bir sorundur. Özellikle yoksulluk ve yoksunluk yaşayan, şiddete maruz kalan, çeşitli sebeplerden dolayı göç etmek zorunda kalan, farklı etnik

kimliğe sahip, koruma altına alınarak sosyal hizmet kuruluşlarında kalan vb. durumdaki çocuklar yaşının gerektirdiği yaşamı yaşayamamaları dolayısıyla dezavantajlı konumdadırlar. UNICEF (2012) dezavantajlı çocukları diğer çocukların yararlandığı her türlü hak ve yaşam olanaklarından yararlanamayan, özellikle eğitim, sağlık, çalışma gibi alanlarda erişim hakları çok sınırlı olan bireyler olarak tanımlamaktadır. Bununla birlikte özellikle genel olarak sosyoekonomik ve sosyokültürel olarak dezavantajlı kabul edilen çocuklar sınıflandırmasını engelli çocuklar ve gençler, kırsal yerleşimlerde, az gelişmiş bölgelerde veya yoksul kent mahallelerinde yaşayan çocuklar ve gençler, siyasal şiddetin ortasında büyüyen çocuklar ve gençler ve sığınmacılar ve mülteciler olarak yapmaktadır (UNICEF, 2012). Bu dezavantajlı konum ise çocukların gelişimlerinin yeterince desteklenmesinin önünde engel oluşturmakta ve çocukları risklere açık hale getirmektedir. Gençlik ve Spor Bakanlığı'nın çalışmalarında da belirttiği üzere, bu dezavantajlı koşullar ise gençlerin, toplumsal hayat ile bağlarını kopararak içinde bulunduğu toplumla arasındaki iletişimi ve etkileşimini olumsuz etkilemektedir. Dezavantajlı koşullara sahip olma ekonomik, sosyal ve siyasal hayata katıl(a)mama sonucunu doğuran bir durum olup, sosyal dışlanmanın temel nedenleri arasında yer almaktadır. Bunun çözümü ise toplumla yeniden bütünleşmenin sağlanmasına yönelik sosyal politikaların hayata geçirilmesi ile sağlanabilir (GSB, 2012). Bu çocukların fiziksel, ruhsal ve sosyal gelişimlerini sağlıklı bir şekilde sağlayabilmek, toplumdaki soyutlanmalarını önlemek ve yaşadıkları uyum sorunlarını giderebilmek için çocuklara çeşitli kaynaklarla ve etkinliklerle yardımcı olmak gereklidir. Bu kaynaklardan biri de spordur. Ancak çocukların yaşadıkları çevre, aile durumu, yakın çevreleri, sağlık durumları, ekonomik koşullar gibi birçok faktör çocuğun spora katılımında etkili olabilmektedir. Yukarıda ifade edilen dezavantajlı koşullar karşısında sporun koruyucu-önleyici ve geliştirici işlevleri dikkate alınmalıdır. Bu kapsamda spor salt bir fiziksel aktivite olarak değil etkileri dolayısıyla bir gelişim ve değişim aracı olarak görülmelidir.

Çocukları buldukları bu koşullar ve birçok olumsuz yaşam olayları karşısında güçlenmelerinin sağlanması için spora katılımlarının sağlanması kazanımları açısından değerlendirildiğinde spor faaliyetlerinin içinde çok fazla anlam ve amacı barındırdığı görülecektir. Eleştirel teori bakış açısıyla ise dezavantajlı konumda bulunan çocuklar için spor, içinde buldukları eşitsiz koşullar karşısında değişim ve dönüşüm sağlanmasında bir araç olarak görülmektedir. Çünkü eleştirel teoride sosyal

sorunların üretilmesinde rol oynayan toplumsal yapı içerisindeki eşitsizliklerin giderilmesi üzerinde durulur. Spor özellikle toplumda geniş kitlelere hitap eden ve çok çeşitli grupların ortak bir zeminde bulunduğu bir faaliyet olarak, bireylerin bu eşitsiz koşullar karşısında desteklenmeleri ve güçlenmelerinin sağlama noktasında rol oynamaktadır.

Bu çalışmada çocukların gelişiminde sporun katkıları öne çıkarılarak, eleştirel teori bağlamında dezavantajlı koşullardaki çocukların yaşadığı eşitsizliklerin giderilmesi açısından sporun kullanıma dikkat çekilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda öncelikle sporun çocukların gelişimindeki faydalarından bahsedilmiş, ardından ise eleştirel teori bakış açısıyla sporun dezavantajlı koşullardaki çocuklarda nasıl kullanılabileceği ve ne gibi faydalarının olabileceği anlatılmaya çalışılmıştır.

Çocukların Gelişiminin Desteklenmesinde Spor

Çocuklar buldukları dönem itibarıyla her gün fiziksel olarak etkin olmaya ihtiyaç duymaktadırlar. Çocukluk çağında yapılan fiziksel aktivite büyümeyi tetiklediği gibi fiziksel ve duygusal sağlığın gelişmesine katkı sağladığı görülmektedir. Sporun, sadece egzersiz ile çocuğun fiziksel iyilik halini desteklemesinin yanında, psikolojik ve sosyal gelişimine ve iyilik haline katkıda bulunduğu gözden kaçırılmamalıdır. Hali hazırda spor kelimesinin kapsamına bakıldığında da bu katkılar desteklediği görülmektedir.

Spor fiziksel, psikolojik ve sosyolojik sonuçları olan, sosyal ilişkileri içeren geniş kapsamlı bir süreci tanımlayan kolektif bir kelimedir. Örneğin, tek olarak yapılan sporlar, eşli ve takım sporları, temas içeren ve içermeyen sporlar, algısal olarak egemen sporlara bakıldığında strateji, şans ve fiziksel beceriler üzerine farklı vurguları barındırdığı görülmektedir. Ayrıca yapılan sporun doğası ve katılımının kapsamı, kendini geliştirme üzerine bir vurgu aracılığıyla yarışmadan tamamen eğlence etkinliğine doğru değişim gösterebilir (Coalter, Allison ve Taylor, 2000). Sporun yapılma amacı ve şekli göstermektedir ki; çocukların spor faaliyetlerine katılımı sonucundaki kazanımları tek bir boyutta değerlendirilmemelidir. Örneğin; Kanadalı risk altındaki gençler ile yaptıkları çalışmalarında fiziksel aktivitenin/boş zaman etkinliğinin; gençlerin gelişimine benlik saygısının gelişmesinde olumlu rol modelleri sağlaması, takım çalışmasını ve sosyal becerileri öğretmesi, özgüven sağlaması, ait olma duygusuna yanıt vermesi, hastalıklardaki risk faktörlerini azaltması, gençlik için yapıcı etkisi, stres atma aracı olması, olumlu ahlak ve değerlerin kazanılması, bilişsel gelişim,

liderlik ve yaşam becerilerinin öğrenimi, ırksal bütünleşme için fırsat oluşturması, kültürel farkındalığı arttırması, topluluk hissini sağlaması, aile desteğinin geliştirmesi ve gençlerin sağlıklı olmasını teşvik etmesi gibi konularda yardımcı olduğunu ortaya koymuştur (Reid, Tremblay, Pelletier ve McKay, 1994, s. 5). Karadağ (2008) ergenlerin fiziksel aktivite düzeyi, ruhsal belirtiler ve yaşam kalitesi düzeyleri arasındaki ilişkileri değerlendirmek amaçlı yetiştirme yurtlarında kalan 13-16 yaş grubu 166 çocuk (%65.7'si erkek, %34.3'ü kız) ile yaptığı bir çalışmada; sporla uğraşanların sigara, alkol, madde ve ilaç kullanım sıklıkları daha düşük, yaşam kalitesi puanları daha yüksek, genel ruhsal belirti ve depresyon puanları daha düşük, birine zarar verme ve bir şeyleri kırıp/ dökme istekleri daha az, ders çalışma ve kitap/ gazete okuma sıklıkları daha yüksek bulunmuştur. Bunun yanında ergenlerin spora ayırdıkları süre arttıkça ruhsal belirtilerinin şiddetinin azalmakta olduğu, yaşam kalitesi puanlarının ve arkadaşları ile geçirdikleri sürenin artmakta olduğu ve kendilerini arkadaşları arasında daha başarılı hissettikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Yapılan bir çalışmada çeşitli dallardaki spora katılım süreçlerinin 11 olumlu yönü şu şekilde ifade edilmiştir (Keller, Lamprocht ve Stamm, 1998 aktaran Coalter vd., 2000, s. 9):

1. Görüşme yeri sağlaması,
2. Formda olma ve beceri edinimi için olanak sunması,
3. Yaşama anlam verebilmesi,
4. Kişinin yeni yollarla kendini kabul etmesine ve denemesine olanak sağlaması,
5. Kendi bedenlerini en iyi şekilde tanımları için katılımcılara yatkınlıklarını ve güçlerini denemeleri için olanak sağlaması,
6. Kişiye yön vermesi ve kendi vücut modelini prestijli bir nesneye dönüştürmesini sağlaması,
7. Riskli (henüz kontrol altına alınmamış) durumlarda macera ve güçlü duygular için araştırmaya fırsat sağlaması,
8. Fiziksel aktivitede yer almanın zevk duymaya ve estetik algıya teşvik etmesi,
9. Sağlıklı yaşam tarzını ve alışkanlıklar dizisini kişiliğin bir parçası haline getirmesi,
10. Kendi sağlığının sorumluluğunu almasını sağlaması,
11. Sınırsız sayıda konuşmanın konusu olabilmesi

Bu on bir maddede ifade edildiği şekilde sporun katkıları; sosyal ilişki kurulması, sosyal ortam sağlaması, fiziksel gelişimi katkısı, kişilerin kendi sağlıklarına dikkat etmesi, yaşama renk katması olarak özetlenebilir.

Yukarıda verilen çalışma örneklerinden de görüleceği üzere spor, çocukların hayatında çok yönlü etkileri bulunması bakımından çok önemli bir yere sahiptir. Spor faaliyetlerine katılım çocuğu güçlü kıldığı gibi, sosyal alanda daha fazla kabul ve değer görmesini sağlayarak sosyalleşme ihtiyacının giderilmesinde karşılaşılan sorunları da ortadan kaldıracak şekilde düşünülmelidir. Sporun, çocuğun enerjisinin dışavurumuna yol açması ve kas ve bedensel gelişimine katkı sağlaması gibi fiziksel sağlığı koruma işlevi görürken, psikolojik açıdan da sosyalleşme, güçlenme, aile ve sosyal çevrede yaşanan olaylardan ve/veya ergenliğe bağlı inişli çıkışlı duygu durumunun boşaltılmasına olanak sağlaması gibi işlevleri de göz önünde tutulduğunda tedavi edici bir araç olduğu ileri sürülebilir. Sporun çocuklara katkılarını ayrıntılı olarak; çocukların fiziksel gelişimi, sosyal ve psikolojik gelişimi, anti-sosyal davranışlar ve sosyal içerme başlıkları altında bütüncül bir bakış açısı ile aktarılmıştır.

Spor ve çocukların fiziksel gelişimi

Düzenli olarak yapılan spor veya fiziksel aktivitenin sadece spor etkinliğinden, bedensel çalışmadan öte, bireyin yaşadığı sorunlara yönelik önleme, tedavi etme veya zarara uğrama riskini azaltması bakımından sporun veya fiziksel aktivitenin katkısının olduğu belirtilmektedir. Bu katkılardan biri olarak çocukların fiziksel gelişimi açısından baktığımızda özellikle çocukların küçük yaştan itibaren spora başlaması sağlıklı bir fiziksel gelişim için çok önemlidir. Bu sayede çocukların hastalıklara karşı daha dirençli olmalarını, boy ve kilo açısından dengeli bir bedene sahip olmalarını, kemik, kas ve eklem yapısının sağlıklı gelişimi gibi fiziksel anlamda faydaları olduğu bilinmektedir. Ertat'ın (1984) belirttiği gibi çocuğun, buluş çağı öncesi ve sonrası uygun yüklemelerle düzenli olarak yaptığı spor etkinlikleri, sağlıklı bir fizik yapısının gelişmesini sağlarken, genç yaşlarda fizik yapısının bozulmasını geciktirmede de önemli bir rol oynamaktadır.

Literatür, fiziksel aktivite ile kalp hastalığı, kronik solunum yolu hastalığı, şeker hastalığı ve bazı kanser türleri gibi bulaşıcı olmayan hastalıklarda azalma arasında güçlü bir bağlantı olduğunu göstermektedir (Zakus, Njelesani ve Darnell, 2007, s. 57). Genel olarak düzenli egzersiz bir dizi hastalığın gelişme riskini azaltmakta olduğu kabul edilmektedir. Çeşitli araştırma sonuçları çocukluk ve erişkin obezitesi, hipertansiyon, serum lipid, kemik mineral yoğunluğu ve en önemlisi kardiyovasküler hastalıklardan

dolayı morbidite ve mortalite oranları üzerinde egzersizin olumlu etki gösterdiğini ortaya koymaktadır (Matheson, 1997 aktaran Chan, 1999). Sporun önleyici, geliştirici, tedavi edici veya zarara uğrama riskini azaltıcı işlevleri sadece fiziksel sağlık açısından düşünülmemeli, sosyal ve psikolojik açılardan da işlevlerine dikkat çekilmelidir.

Spor ile çocuklarda sosyal ve psikolojik gelişim

Fiziksel aktivitenin/sporun anksiyete, depresyon, benlik saygısı ve psikolojik işlevsizlik üzerinde olumlu etkisinin olduğunun çeşitli araştırmalarda ortaya çıkartılması, sporun bireylerin ruh sağlığına yaptığı olumlu katkıyı göstermektedir. Farklı sürelerle tek seferlik veya uzun vadeli olarak spor çalışmasına katılım durumunda dahi bu olumlu katkılar görülmektedir. Örneğin yapılan çalışmalarda sadece bir defalık bir müsabakaya katılım göstermenin bile çocukların iyilik hallerini olumlu etkilediği ve anksiyete seviyesinde azalttığı (Raglin, 1990), uzun vadeli fiziksel aktivite programına katılan çocukların ise benlik saygısında, öz-yeterliliklerinde ve algıladıkları yetkinliklerinde gelişme olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. (King, Taylor, Haskell ve DeBusk, 1989). Spor psikologu Dr. Glyn Roberts Illinois Üniversitesi bünyesinde son yirmi yıldır çocuk ve spor üzerine öncelikli olarak çalışmış ve sporun önemli bir öğrenme ortamı olduğunu vurgulamıştır. Yapılan bu çalışmalarda sporun, çocuğun benlik saygısının ve kendilik değerinin gelişimini olumlu olarak etkilediğini ve ayrıca spor sayesinde akran kabulünün geliştirildiği ortaya koyulmuştur. Sporun aynı zamanda stresi azalttığı belirtilirken; mevcut eğitim ve aile sistemi içerisinde başarı kazanımına yüklenen değer fazla olması dolayısıyla çocukların yaşadıkları stresi azaltma konusunda da spor yardımcı bir araç olmaktadır (LeBlanc ve Dickson, 1997). Bu örnekler yapılan sporun sürekliliğine göre çocukların fiziksel, psikolojik ve sosyal gelişimlerine katkısının farklılaştığını göstermektedir.

Bu olumlu sosyal ve psikolojik gelişim örneklerine bakıldığında dezavantajlı koşullardaki çocukların spor, içinde buldukları olumsuz koşullar karşısında gelişimi destekleyici bir araçtır. Halihazırda okul çevrelerinde maddi toplumsal yaşamlarından dolayı benlik saygısının gelişmemesi, sosyal alanlara dahil olma konusunda eksiklik duyma hissi, özgüven sorunu gibi birçok sorun karşısında sporun faydalı olabilecektir. Bunun yanında “sporcu” etiketinin kabul ve değer sağlama rolü de düşünüldüğünde, mevcut olumsuz koşullar içerisinde olumlu gelişim için spor önemli bir araç olarak görülmelidir.

Anti-sosyal davranışlar ve spor

Suç ve anti-sosyal davranışlar terimleri genellikle literatürde birbirlerinin yerine kullanılır. Bu kapsamda çocuk ve anti-sosyal davranışlardan bahsedilirken sapma terimini açıklamak gerekmektedir. Sosyal açıdan kabul normlarında ifade edilişiyle “sapma”, Donnelly ve Coakley (2004, s. 156) tarafından “normal olarak kabul edilen aralığın dışında kalan davranışlar, fikirler veya özellikler” olarak tanımlanmıştır. Bu kavram biraz daha açılacak olursa; sapma, sosyal normlara “aşırı uysallık” sebebiyle veya bu sosyal normlara “düşük uysallık” sebebiyle de oluşabilir. Bu bakış açısıyla yaklaşan literatürün çoğunluğu, gençlerin sapma davranışı probleminin sosyal normlardaki düşük uysallığın bir fonksiyonu olduğunu yönündedir. Genel olarak, araştırma sonuçları sporun olumlu, destekleyici ve otoriter olmayan yaklaşımlarla yapılması sağlanırsa, sporun çocuklar için sapkın davranışların hafifletilmesinde etkili araçlar olduğunu göstermektedir (Darnell, Wells, Coakley ve Donnelly, 2007).

Sosyal normlara düşük uysallık nedeniyle gençlerin anti-sosyal davranışlar sergilemesinin azaltılmasına yönelik sporun katkılarına ilişkin çoğunlukla yapılan açıklamalarda spora katılımın; sapkın diğer kişilerle çocukları daha az etkileşime teşvik ettiği, ekip çalışması, çaba, başarı gibi spor değerlerinin etki ettiği, denetimsiz boş zamanların miktarını azalttığı, “sporcu” etiketi almanın gençte olumlu tepkiler oluşturduğu, gençlerin can sıkıntısını azalttığı ve bazen suçlu davranışa daha az istek uyandırdığı, dikkati başka yöne çevirmeyi sağladığına yer verilmiştir. Tüm bu sebeplerden dolayı da gençlerin anti-sosyal davranışlar sergilemesinin azaldığı ifade edilmektedir (Darnell vd., 2007, s. 20). Çeşitli spor akademileri tarafından sosyal sorunların çözümü için yapılacak reformlar arasında ilk sırada sporun niteliklerinin ve etkilerinin yer alması gerektiğini ileri sürülmekte ve fiziksel, cinsel şiddet, uyuşturucu kullanımı, hırsızlık gibi suçların azaltılmasında sporun kullanımının faydalı olduğu vurgulanmaktadır (Fogel, 2012, s. 40).

Spor ve çocuklardaki anti-sosyal davranışların azalması hakkında Bristol gençlik merkezinde yapılan çalışmalarda %43 oranının çocuk suçluluğunda azalma görüldüğü belirtilmektedir (Sport England, 1999). Bir başka çalışma ise İngiltere’de ulusal sosyal içermeye programı olarak dezavantajlı ve sosyal olarak ötekileştirilen gençlere spor ve boş zaman aktiviteleri içeren Pozitif Gelecek programı uygulanmıştır. 2007’de uygulanan bu programda 124 proje işlevsel hale getirilmiş ve programın bulguları; eğitimsel başarısızlık, anti sosyal davranış ve uyuşturucu ve alkol bilinçlenmesini

içeren sosyal sorunlar dizisinde genç insanlara spor vasıtasıyla yardım edildiğini göstermektedir (Sport England, 2007).

Spor ve suça sürüklenmenin azaltılması hakkındaki bu korelasyonların etkisiyle, spor odaklı suça sürüklenmenin azaltılması programları “risk”, “yüksek risk” veya “marjinal” koşullardaki gençler üzerine kurulmuştur. Spor programlarının büyük çoğunluğu gençlerin suça sürüklenmesinin azaltılması hedefi dahilinde: anti-sosyal davranışları olan gençleri başka yöne çevirmek, anti-sosyal davranışların rehabilite edilmesini ya da spor ile hedef popülasyona bağlamak için otorite figürleri, sosyal hizmetler, eğitim programları ve marjinal gruplar arasında ilişkileri kurmak olarak belirlemiştir (Darnell vd., 2007, s. 20-21). Spor ve suçluluğun azaltılması arasındaki korelasyona örnek teşkil edecek birçok projede kazanımların elde edilmesi, sporun belirli amaçlar doğrultusunda sistemli bir şekilde kullanıldığında -boş zamanlarını değerlendirmesine katkısı sayesinde çocuğun sapma davranışları göstermesinde engelleyici ve uzaklaştırıcı etkisindeki gibi- ne kadar önemli katkılarının olacağını göstermektedir.

Çocuklarda sosyal içerme ve spor

Sosyal içerme tüm toplumlarda geçerli ve evrensel olan konuları içeren, büyük ölçüde artan eşitsizlik, sosyal adaletsizlik, yoksullukla ilişkili sorunlar dizisinin özeti olarak kullanılan bir terimdir (Freiler 2001; Rodgers 1995; Bailey, 2008, s. 85). Var olan bu sorunları gidermede “sanat, spor ve boş zaman faaliyetlerinin” sosyal dışlanma karşısında etkili olduğu bilinmektedir. Spor, bireylere benlik saygısını artırma, topluluk ruhu oluşturma, sosyal etkileşimi artırma, sağlık ve fitness geliştirmesi, istihdam yaratma ve gençlere belirlenen amaç doğrultusunda aktivite sağlama, kişinin sapmasına sebep olabilen anti-sosyal davranışların azaltılma konularında yardımcıdır (Scottish Office, 1999 aktaran Coalter vd., 2000, s. 6).

Sosyal içerme sadece dışlanmayla mücadele anlamına gelmemektedir. Sosyal içerme tüm çocuklar ve yetişkinlerin toplum üyelerine katkı sağlayan, saygılı ve değerli katılımcılar yapabileme hakkındadır. Sosyal içerme engellerin veya risklerin kaldırılmasından daha fazlası olarak sosyal refahın insan geliştirme yaklaşımının ileriye dönük etkinliğini yansıtır. İçermenin sağlanması için koşulların iyileştirilmesi hakkında eylemler ve yatırımlar gerekir. Sosyal içermenin sadece tek bir boyutu ve anlamı yoktur, kavram karmaşık ve zordur. Sosyal içermenin temel taşları veya beş kritik boyutu tanımlanmıştır. Bunlar değer tanımı, insani gelişme, katılım ve bağlılık, yakınlık ve maddi refahıdır. Sosyal içerme kapsamında insanlar arasında değerlerin

tanınması ve kabul edilmesi, insani gelişme için fırsatlarla, karakteristik özelliklerle ve çevresel koşullarla buluşturulan çocuğun özniteliklerine karşılık olarak gelişimsel sonuçlara ulaşılması, toplumdaki tüm bireylerin toplumsal hayata katılımını sağlaması, bireyler arasında yakınlık kurularak ortak alanların etkileşim içerisinde kullanılarak sosyal mesafelerin azaltılması ve maddi refah sunularak bireylerin ve ailelerin topluma katılmaları için yeterli kaynaklara, kendilerini güvencede hissetmeye ve gelire sahip olmalarını içerir (Donnelly ve Coakley, 2002).

Yukarıdaki çalışmalara bakıldığında özetle sosyal içerme açısından sporun dezavantajlı çocuklarda kullanımına bakıldığında; gelişim çağındaki çocukların gelişiminde fırsatlar sağlaması, karakter gelişimine katkıları (saygı, isteklilik, aktiflik, çalışkanlık, disiplin, ekip çalışmasına yatkınlık vb.), olumsuz çevresel koşullardan uzaklaşmak için çıkış kapısı sunması, sosyal yaşama katılımı sağlaması ve ait olma ihtiyacının giderilmesi, farklı arkadaşlıklar edinmesini sağladığı görülmektedir. Çocuğun geleceğe yönelik bakış açısında olumlu değişimler göstermesine yol açması bakımından ise spor bir yatırım olarak ele alınmaktadır.

Eleştirel Kuram, Spor ve Çocuklar

Eleştirel kuramda sosyal sorunların, daha çok toplum yapısı ve alt grupları ezen baskın gruplar tarafından oluşturulan sosyal ve kültürel varsayımlarla oluşturulduğu iddia edilir (Payne, 2020, s. 411). Bu sosyal sorunların ise özellikle hakim olan kapitalist rejimin toplumsal yaşama etkilerinin toplumsal yapı ile ilişkili olarak değerlendirilmesi ve açıklanması gerekmektedir (Coakley, 2004). Bir başka deyişle bu sosyal sorunların kişisel ya da kişilerarası olarak açıklamak yerine eşitsizlik ve baskı gibi yapısal açıklamalara odaklanılmaktadır. Müracaatçılarla çalışırken, bireylerin yaşadığı dezavantajlı koşullar gibi sosyal sorunların kaynağını toplumsal yapı içerisinde arayarak, onları suçlamaktan ve onlara baskı yapmaktan kaçınan müdahalelerle müracaatçıları mevcut sosyal düzenin dayattığı sınırlamalardan kurtarmayı amaçlanır (Payne, 2020, s. 411). Bu eşitsizlikler ve baskı alanları karşısında sosyal sorunların çözümü de, toplumsal yapı içerisinde yapılacak bir düzenleme sonucundaki dönüşümle mümkündür. Bu kapsamda eleştirel uygulama ile özellikle dezavantajlı koşullardaki çocuklarla çalışırken, sahip oldukları eşitsiz koşulları dönüştürme amacı içerisinde çalışılmalıdır. Peki dönüşümü sağlama araçlarından biri olan spor, eleştirel kuram doğrultusunda nasıl ele alınmaktadır?

Eleştirel teorisyenler sporun, yaşam içindeki deneyimler ve sosyal dünyaya anlam vermek için kullanılmasına yönelik inançlar ve fikirler ağı olan temel kültürel ideolojiler ve insan gelişimin süreçlerine nasıl etki ettiği üzerine çalışırlar. Eleştirel teori baskı ve sömürüyü içeren sosyal yaşamın etkilerinin dönüşümü, baskı ve sömürünün üstüne gitme ve anlama isteği üzerine temellenmiştir. Eleştirel teorisyenler spor yapılması sayesinde bireylerdeki değişimler üzerine odaklanırlar. Bu sebeple eleştirel teorisyenler toplumda spor katılımcılarının (yapan bireylerin) çeşitli ve çoklu ihtiyacına odaklanarak, bu değişim ihtiyacının ne konuda ve nasıl olduğu anlaşılmasına çalışılır. Bunun yanında eleştirel teorisyenler, spora katılımın artmasını, spor hakkında anlatılan hikayelerin çeşitlenmesi ve bu hikayelerde temsil edilen insan seslerinin eklenmesini isterler (Coakley, 2004, s. 36). Özellikle insanların hayatlarındaki güçlüklerle mücadelelerinde sporun yansımalarını içeren hikayeleri bu anlamda önemli bir yerde durmaktadır. Çünkü spor cinsiyet, sınıf gibi eşitsizliklerin yeniden üretildiği bir alan olabilirken, bunun yanında bu eşitsizliklerin giderilmesi ve dönüşmesi için bir alan da olabilmektedir. Çünkü eleştirel teorisyenler ve sporun sosyal etkilerini çalışan akademisyenler, genellikle “sporun topluma etki ettiğini” savunduğundan yola çıkmaktadırlar. Buradan hareketle eleştirel teori kapsamında toplumdaki tüm farklı kimliklerle, kişisel özelliklerle, ilişkide olduğumuz sistemlerde sporun nasıl kullanılabileceği ve nasıl değişim yaratılabileceği ile ilişkili olarak spor ve sporun etkisi üzerinde durulmalıdır.

Eleştirel teoride hakim olan ve güçlü sosyal grupların dili, medyayı, eğitimi, politik gündemi ve süregelen tartışmaları kontrol ederek adaletsizliği ve eşitsizliği meşrulaştırabildiklerini ortaya çıkarma çabası vardır (Howe, 2009, s. 130). Sporun topluma etki etmesinden hareketle, eşitsizliği meşrulaştıran dil, medya, eğitim, politik gündem gibi alanlara etki etme ve dönüşümü sağlama gücünün öne çıkarılması sağlanmalıdır. Toplumsal eşitsizlikler hakkında bilinçlendirme, politik eylem ve sosyal değişim için sporun bireylere ve topluma etkisinin gücü kullanılmalıdır. Eleştirel teoride spor vasıtasıyla eşitsiz koşullardaki dezavantajlı çocukların hikayelerinin görülmesini de sağlayarak, sosyal sorunların oluşmasındaki toplumsal eşitsizliklerin giderilmesinde toplulukları ve toplumu etkileme gücünden yararlanılması üzerinde durulmalıdır.

Eleştirel kuram bir sistem olarak toplumun karmaşık bir yapıya sahip olmasından dolayı toplumu tanımlarken genel bir tanımlama yapılamayacağından hareketle, bir bütün olarak toplum üzerine odaklanmamaktadır. Bunun yerine eleştirel kuramda,

birlikte hayatlarını nasıl düzenleyecekleri üzerinde çabalayan ve diğerleri ile etkileşimde olan insanlar tarafından deneyimlenen sosyal yaşamın özelliklerinin çeşitliliği, karmaşıklığı, aykırılığı ve değişimi üzerinde durur (Coakley, 2004, s. 35). Eleştirel teorinin bu odağı koşulları dolayısıyla farklı yaşantılara sahip olan insanların spor aracılığı ile bir araya geldiği bir ortamda etkileşimlerinin sonucunda gelişen sosyal yaşama odaklanılmasını işaret etmektedir. Bu sosyal yaşam içerisinde ise eleştirel teorinin bakış açısıyla spor faaliyetlerinde toplumda var olan eşitsizlikleri, ayrımcılıkları, sosyal adaletsizliği görünür kılarak bireylerin hikayelerin duyurulması yoluyla toplumsal yaşamdaki farkındalık ve eleştirel bilincin kazanılarak dönüşümün sağlama noktası üzerinde durulmaktadır. Bu çalışmada daha önceki bölümlerde görüldüğü üzere sporun, çocukların hayatında fiziksel, psikolojik, sosyal gelişimlerinin desteklenmesinden başlayarak anti-sosyal davranışlardan uzak tutulmasına kadar birçok olumlu etkisi bulunmaktadır. Dolayısıyla sporun, mevcut koşullarından ötürü ötekileştirilmiş, yoksulluk ve yoksunluk içinde yaşayan çocukların olanaklarını arttırarak sosyal yaşam içerisindeki sosyal dönüşümler sağlamada yardımcı olabileceği görülmelidir.

Örneğin Avrupa Komisyonu (2012) spor politikası raporunda sosyal ve uyum ve eşitlik başlığı altında göçmenleri de içeren dezavantajlı gruplara yönelik sporu bir araç olarak kullanarak sosyal uyum sorunlarını çözmeye yönelik çalışmalara ağırlık vermektedir. Spor, sosyal koruma sağlaması ve sosyal birliktelik inşa edilmesi niteliğinde değerlendirilmektedir. Böylelikle spor aracılığı ile ayrımcılık riski altındaki gruplara yönelik ortak yaşam alanı oluşturacak bir düzen inşa edilmesini desteklemektedir. Öte yandan sporun desteklenmesinin ekonomik gelişme ve istihdam olanakları yaratılması için bir katkı olarak ele almakta ve bu sayede özellikle dezavantajlı grupların dezavantaj yaratan koşullarında da değişim yaratmada araç olarak değerlendirmektedir. Bu örnekte görüldüğü gibi spor, dezavantajlı koşulların ve bu koşulların yarattığı sosyal, kültürel ve ekonomik hayata katıl(a)mama sonucunun değiştirilmesinde dolaylı ve doğrudan katkıda bulunmaktadır. Bu çalışmaların bir politika haline getirilmesine dair bu örnek, eleştirel teorinin toplumda göçmenler gibi eşitsiz konumda bulunanlara yönelik algının şekillendirildiği politik gündem gibi hakim alanlara etki etme ve dönüşümü sağlama anlamında kullanıldığını göstermektedir. Bunun yanında eleştirel teoride olduğu gibi sorunların kaynağı kişilerarası açıklamak yerine toplumsal yapı içerisinde değerlendirilerek toplum içinde yapılan dezavantajlı

konumdaki çocukların spora katılımının desteklenmesi ve olanaklar sunulmasına dair çalışmalar sayesinde sosyal birliktelik ve sosyal koruma sağlanmaya çalışılmaktadır. Bunun yanında mevcut sosyal düzenin dayattığı sınırlamaların dışında bir alan ve değişim ve gelişim için bir fırsat sunulmaktadır.

Spor, çok geniş bir kitleye erişim sağlaması sebebiyle kullanımının etkinliğine göre değişim ve dönüşüm aracı olarak kullanılabileceğini Nelson Mandela 2002’de yaptığı bir konuşmasında şöyle ifade etmiştir: “Biz sporla eğitim ve politikadan çok daha fazla insana ulaşabiliriz. Spor politikadan çok daha fazla güçlüdür.” (Bailey, 2008, s. 85). Sporun farklı kültürleri, kökenleri bir araya getirip yarattığı sosyal dönüşümün ve değişimin kanıtını Madela’nın 1995 Rugby Dünya Kupası maçlarında görebilmekteyiz.² Mandela, sporu kitlesel duyguları harekete geçirmek ve politik algıları şekillendirmek adına güçlü bir araç olarak gördüğünü ifade eden Carlin (2008, s. 13) Mandela’nın bir konuşmasındaki: “Sporun dünyayı değiştirme gücü vardır. İlham verme ve başka çok az şeyde olan insanları birleştirme gücü vardır. Spor ırksal bariyerleri yıkma hususunda iktidarlardan daha güçlüdür. Spor, insanların anlayacağı dilde konuşur.” ifadesine yer vererek bunu desteklemektedir.

Dezavantajlı koşullardaki çocukların spor vasıtasıyla kendi güçlerinin farkına varmaları, kendilerinin düşüncelerini sınırlamamaları, değişime olan inançlarını kaybetmemeleri sağlanmaya çalışılmalıdır. Mevcut olumsuz yaşam koşulları karşısında çocukların yaşamlarının dönüşümü konusunda güçlendirilmeleri spor, sanat gibi etkinliklerle sağlanabilir. Coakley, (2004, s. 35) eleştirel teoriyi kullanarak spor ile ilgili olarak çalışılan konuları sıralamıştır. Coakley’nin belirttiği bu sorulardan özellikle bu çalışmanın konusu ile ilgili olarak dezavantajlı koşullardaki çocuklar için sporun kullanımına ilişkin odaklanılması gereken sorular şöyle ifade edilebilir:

- Sosyal hayattaki güç dinamikleri spor ve spor deneyimlerini nasıl etkilemektedir?
- Spor, toplumdaki ayrıcalıklı kılma kalıplarını nasıl yeniden üretmektedir?
- Spor; ekonomik başarı veya başarısızlık, iş ve eğlence, fiziksel sağlık ve esenlik, cinsiyet ve cinsellik, ırk ve etnik köken ve fiziksel yapabilirlikler ve yetersizlikler hakkında insanların fikirleri ile nasıl ilişkilendirilir?

²Mandela, Güney Afrika’da beyazların üstün vatandaşlar olarak görülüp, siyahi vatandaşların ise ezildiği ve bir çok vatandaşlık hakkından mahrum olduğu bir ülkeyken birbirine düşman olan siyahi ve beyaz vatandaşlar arasındaki düşmanlık karşısında 1995 rugby dünya kupası birleştirici bir unsur olarak kullanmıştır.

- İnsanların yaşamlarında sporun yeri, amacı ve anlamı hakkında mücadele şekilleri nelerdir?
- Sporun sosyal yaşamda organizasyonu, hakim olan fikirlerin değişimi ve dirençli, meydan okuyan insanların bir alanı haline gelmesi ne zaman gerçekleşir?
- Spor deneyimleri edinmek ve sporu anlam vermek için kullanan insanların hayatlarına yansımaları ve hayat hikayeleri nasıldır?
- Süreç içinde sürekli olarak dışlanmış insanları güçlendirmek için spor organizasyonları ve oyunları aracılığıyla ne gibi stratejiler kullanılabilir?

Bu sorular eleştirel teorinin spora yaklaşımını ve dezavantajlı koşullardaki çocuk ve gençler için spor faaliyetleri ve spora katılım ile ilgili çalışmaların değişim ve dönüşüm sağlama noktasında faydalı yönlerini ortaya çıkarması bakımından önemlidir. Bu anlamda Williams (1977a,1977b) spor uygulamalarının etkinliğini şöyle aktarmıştır: Spor uygulamaları ve kültür, kalıtsal eşitsizlik kalıplarını yıkabilir veya ayırım ve eşitsizliğin var olan düzenine meydan okuyabilir. Diğer yönden, belirli spor türleri de toplum ve kültür içerisindeki hakim olan ve ortaya çıkan karmaşık bir karışımı sunabilir (aktaran Horne, Tomlinson, Whannel ve Woodward, 2013, s. 51). Ama çoğunlukla spor kültürü sosyal tabakalaşmayı ve bölünmeyi ve mevcut eşitsizliklerin varolan kalıplarının yeniden üretilmesine katkıda bulunmaktadır (Horne vd., 2013, s. 51). Ancak sporun kullanım amacına ve şekline göre topluma yön vermede güçlü bir etkiye sahip olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Şunu belirtmek gerekir ki maddi anlamda malzeme ve saha gibi külfeti olan spor türleri örneğin tenis gibi hem sosyal tabakalaşmayı, bölünmeyi, sosyal eşitsizlikleri yeniden üretebildiği gibi yıkıcı bir etkiye de sahip olabilir. Bu çalışmada daha çok sporun bu eşitsizlikleri yıkıcı etkisine ağırlık verilmiştir. Geniş bir kitleye hitap eden farklılıkları bir araya getiren bir nevi farklılıklar şöleni olarak karşımızda duran spor özellikle çocukların gelişimi için kullanıldığında, kişisel ve sosyal dönüşüm/değişim sağlanabilmesinde ve sınıfsal farklılıkların yok edilmesinde etkili olabilecektir. Bunun yanında ayırıcı ve dışlayıcı tutumun geliştirilmesini engellenmesinde, sporun birleştirici rolünden yararlanılmaktadır.

Görüldüğü üzere eleştirel teorisyenler spor ve toplum arasında değişim ilişkisini kurmuştur. Dezavantajlı koşullardaki çocukların maruz kaldığı sosyal eşitsizlikler, sosyal dışlanmalar, etiketlenmeler, yaşam koşullarının dönüştürülmesi ve değişimi üzerinde durulduğu bu çalışma vasıtasıyla sporun çocuklar üzerinde dönüştürücü

etkileri bağlamında çalışmalara ağırlık verilmesi gerektiği görülmektedir. Spor faaliyetlerine katılımın özellikle de dezavantajlı grupların katılımının faydalarını belirttikten sonra Türkiye’de bu alanda yapılan çalışmalara da değinilmelidir.

Türkiye’de Çocuklara Yönelik Sunulan Kamusal ve Proje Temelli Spor Faaliyetlerinden Örnekler

Ülkemizde çocuklara yönelik sunulan spor faaliyetleriyle ilgili yapılan çalışmalara baktığımızda Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (AÇSHB) ve Gençlik ve Spor Bakanlığı (GSB) çoğunlukla karşımıza çıkmaktadır. Adı geçen bu bakanlıklar sosyal politikalarını doğrudan çocuk ve gençlerin sağlıklı bir şekilde gelişimine yönelik kurgulamaları bakımından önemlidir.

İlk olarak AÇSHB’nin çalışmalarına baktığımızda koruma altına alınmış çocuklara yönelik sosyal hizmet kuruluşlarında kalan çocuklar için çeşitli spor dallarında amatör/profesyonel sporcular yetiştirmek üzere 1986 yılında Başbakanlık Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü SHÇEK Spor (Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Spor Kulübü) kurulmuştur. 2014 yılında SHÇEK Mülga olup bakanlık kurulmasıyla birlikte isim değiştirilerek Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Gençlik ve Spor Kulübü (AÇSBİM Spor) olmuş ve bu kulübün her ilde kurulması yönünde çalışmalar bulunmaktadır. Bu faaliyetlerin gerçekleştirilmesi ise GSB Gençlik Hizmetleri ve Spor İl Müdürlükleriyle işbirliği halinde yapılması planlanmıştır. AÇSHB’nin sitesinden alınan bilgilere göre 3.714 lisanslı sporcu çeşitli dallarda faaliyetler yürütmekte olduğu bilgisine ulaşılmıştır (AÇSHB Spor Faaliyetleri, 2015). Çocuk Destek Merkezlerinden hizmet alan çocukların sosyal uyumunu güçlendirecek sportif etkinlikler/atölye çalışmaları kapsamında 2018 yılında 13 spor branşında toplam 132 çocuğa lisans verilmiştir (Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2019 aktaran TUBİM, 2019).

Bu spor kulüplerinin yanında Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler İl müdürlükleri de çeşitli projelerle sporu teşvik etmekte ve katılımı sağlamaya çalışmaktadır. Bunlardan biri olan Eskişehir Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler İl müdürlüğü 2014 yılında “Sporla Mutlu Yarınlar Projesi” kapsamında yatılı bakım hizmeti alan, bakıma muhtaç ve dezavantajlı 600 bireyin sosyalleşmeleri, hayata kazandırılmaları amacı doğrultusunda yapılandırılmıştır (AÇSHB Spor Faaliyetleri, 2015). AÇSHB’nin koruma altında olmayan ancak dezavantajlı koşullarda yaşayan çocuklar ve gençlere yönelik sosyal

hizmet merkezleri gibi kuruluşlar bünyesinde spor faaliyetlerinin gelişimsel katkıları göz önünde bulundurularak çalışmalar yapılması gereği ortadadır.

Spor ve gençlik ile doğrudan ilgili olan bir diğer bakanlık Gençlik ve Spor Bakanlığı'nın (GSB) her ilde bulunan Gençlik Merkezlerinde eğitim ve kültür faaliyetleri adı altında eğitim-öğretim kursları, güzel sanatlar, kişisel gelişim kursları, el sanatları ve spor alanlarında eğitimler verilmekte olduğu bilinmektedir (Gençlik ve Spor Bakanlığı, 2015). Gençlik ve Spor Bakanlığı Spor ile Hayata Gülümse projesi (Sevgi Evlerinde kalan çocuklara yönelik) kapsamında 2018 yılında 58 ilde 810 gencin aktif olarak katılımı sağlanmıştır. Yine GSB çalışmaları kapsamında 2018 yılında örgün eğitimde yer alan riskli ve dezavantajlı grupta olan 2.486.133 genç, okul spor faaliyetlerine katılımı sağlanmıştır. Başta riskli gruplardaki gençler olmak üzere GSB okullardaki lisanslı sporcu sayısının artırılmasına yönelik yapılan çalışmalar kapsamında lisanslı sporcu sayısı 244.876 kişi artırılmasını sağladığını belirtmektedir (TUBİM, 2019).

İllerde yapılan proje bazlı çalışmalara baktığımızda yapılan taramalarda karşımıza çıkan örneklerden bazıları şöyledir. Spor ve dezavantajlı çocukların gelişimi hakkında yapılan projelerden biri AB'nin desteği, Gençlik ve Spor, Milli Eğitim ile Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının bölgede faaliyet gösteren spor ve gençlik kulüpleri ve sivil toplum kuruluşlarının işbirliğiyle hazırlanan "Spor Eğitimiyle Sosyal Katılımın Desteklenmesi için Teknik Yardım Projesi"dir. 2013-2015 yılları arasında Diyarbakır, Batman ve Şanlıurfa'da dezavantajlı 8 bin çocuğun sporla bölgede yaşayan çocukların yaşam standartları ve gelecekteki fırsatlarının geliştirilmesinin hedeflendiği ifade edilmektedir. Projenin ekip liderleri sporu bir araç olarak kullanacaklarını, spor eğitiminin çocukların gelişimi için kilit unsur olarak görüldüğünü, sporun çocukların hayatlarını yeniden yönlendirmede büyük potansiyele sahip olduğundan hareket ettiklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca, sporun gençleri sigara, alkol, uyuşturucu gibi alışkanlıklardan ve olumsuz sosyal etkilerden koruduğunu kaydeden sporun katılımcılara zorluklarla mücadelede pozitif ve yapıcı bir yol sunduğunu, sosyal bağları güçlendiren sporun negatif sosyal güçlerin etkisini azalttığını dile getirerek, çocukları erken dönemde spora dahil etmenin onların hayatları boyunca toplumda katılımcı ve üretken bireyler olmalarını sağlayacağını bilincinde olarak böyle bir projeye başlandığı ifade edilmektedir (Haberler, 9 Kasım 2013).

Bir başka proje örneği, Edirne'de Valilik ile Gençlik Hizmetleri ve Spor İl Müdürlüğü'nün dezavantajlı çocuklar için başlattığı Emniyet Müdürlüğü ve Aile, Çalışma ve Sosyal

Hizmetler Müdürlüğü desteğiyle yürütülen “Mahalleden sahaya” projesidir. Kasım 2012 yılında başlayan proje kapsamında dezavantajlı çocukların yaşadığı 7 mahalleden yaşları 6 ile 16 arasında değişen 250 erkek, 25 kız çocuğu ile futbol, badminton, masa tenisi ve voleybol branşlarında çalışmalarla okul dışındaki boş zamanlarını değerlendirdikleri, okula devamsızlık oranını düşürdüğü ve derslerine de olumlu yansımalarının görüldüğü ifade edilmektedir (Hürriyet, 13 Kasım 2015).

Nazilli Cumhuriyet Başsavcılığı ile Nazilli Denetimli Serbestlik Şube Müdürlüğü'nün “Sporla Yaşa” başlığı ile yürüttüğü proje kapsamında 2011 yılı itibariyle risk altında bulunan 230 erkek ve 44 kız çocuğuyla çalışmalar yapılmıştır. Bu eğitimlerde çocuğun kişisel özellikleri, aile ortamları, öğrenme ihtiyaçları belirlenerek bireysel gelişimlerinin esas alınması ve toplum içinde yaşama, kurallara uyma, işbirliğine dayalı öğrenme, probleme dayalı öğrenme, grup çalışmaları gibi stratejiler benimsenmekte olduğu ifade edilmiştir (Nazilli, 12 Ocak 2012).

Bakanlık düzeyindeki bu çalışmaların yanında belediyelerin gençlik merkezleri gibi merkezlerde sundukları spor faaliyetlerinin özellikle de yerel halkın daha kolay ulaşım imkanı olması bakımından önemlidir. Belediyelerin sporun çocuklar ve gençler üzerindeki koruyucu, önleyici ve geliştirici etkisini görmesi ve bunun temelinde teşvik edici nitelikte hizmetlerini yapılandırılmaları gereklidir. Ülke genelindeki tüm belediyelerinin bu kapsamda sunduğu fırsatların üniversiteler ve sivil toplum kuruluşları ile işbirliği halinde belli amaçlarla profesyonel olarak yapılandırılması ve sonuçlarının da değerlendirilmesi sunulan fırsatların olumlu sonuçlarını değerlendirilmesine yardımcı olacaktır.

Yukarıda hem bakanlıkları kurumsal düzeydeki çalışmalarından ve proje bazlı çalışmalardan örnekler verilmiştir. Bu örneklerde yapılan çalışmalarda sporun çocukların gelişimindeki rolünün ve çocukların hayatına anlam verme ve olumsuz davranışlardan uzaklaştırma gibi açılardan sporun araç olarak kullanılabileceği bilincinde olduğu görülmektedir. Ancak yapılan uygulamaların sürekliliği ve kapsayıcılığı önemlidir. Proje bazlı çalışmalarda da çocukların yaşamında olumlu gelişimsel etkileri görülebilecektir ancak yapılan çalışmanın süreli olması spor faaliyetlerinin sürdürülmesinde sorunlar ve çocukların sonrasında boş zaman etkinliklerinin planlanamaması riskini yaratmaktadır.

SONUÇ

Bu çalışmada sporun çocukların fiziksel, psikolojik ve sosyal açıdan olumlu kazanımlar elde etmelerinden bahsedilmiştir. Bu kapsamda çalışmada özellikle dezavantajlı koşullardaki çocuklar için sporun sosyal dışlanmayı engelleme, anti sosyal davranışlardan uzaklaştırma, ayrımcılık karşıtı spor katılımcıları arasında bilinç oluşturma, gelecek için bir yatırım olabilme ve değişim ve dönüşüm için olanak sağlama etkileri öne çıkarılarak ele alınmıştır. Çalışmada yapılan araştırma örneklerine yer verilerek, yoksulluk ve yoksunluk yaşayan, olumsuz çevre koşullarından uzaklaşılmasında fırsat olarak sunulabilecek spor ve sporun sağladığı ortam ile çocuklarda özgüven sağlanması, belli bir alana karşı ilgi oluşturmaları, gelecekte beklenilere dair yeni bir bakış açısı sağlanması, olumlu karakter özelliklerinin gelişmesi gibi faydalar sağlamakta olduğu görülmüştür.

İnsan gelişiminin önündeki tarihi, sosyo-ekonomik, kültürel, çevresel, politik ve kişisel engellerin kaldırılması için çocuklara sunulacak fırsatlardan biri de spordur. Eleştirel teori bakış açısıyla, sporun özellikle dezavantajlı koşullardaki çocukların yaşamlarındaki eşitsizliğin giderilmesi için mevcut sosyal düzenin dayattığı sınırlamalardan kurtulma anlamında bir fırsat olarak ele alınmaktadır. Bireylerin yaşadıkları sorunların ve eşitsizliklerin kaynağı toplumsal yapıda aranırken, sporun da bu düzenin dönüştürülmesindeki gücüne dikkat çekilmektedir. Eleştirel teori bakış açısıyla spor vasıtasıyla, dezavantajlı koşullardaki çocukların mevcut imkansızlıklar ve yaşadıkları sorunlar karşısında değişim ve gelişim için güçlerinin var olduğu gösterilebileceğinden hareket edilmektedir. Ancak bunun için de çocuklara fırsatlar sunmak gerekmektedir. Bu yüzden de dezavantajlı koşullardaki çocukların spora katılımın teşvik edilmesi ve spora faaliyetlerine erişimin kolaylaştırılması gereklidir. Eleştirel teoride sporun bireylerin değişim ve gelişim göstermelerinde etkisinin yanında toplumu etkileme gücü üzerinde de durulması sosyal değişim için de bir araç olacağını göstermektedir.

Toplumdaki tüm bireyler düşünüldüğünde spora katılımın bireysel bir tercihin sonucu olmadığı görülecektir. Spora katılım, mevcut ekonomik duruma, sporun yaşanılan çevredeki kültürel anlamına, bireyin yatkınlığına, ailenin desteğine ve imkanlara bağlıdır. Spora katılım gösterme durumunun sporun çeşidine, yapıma ortamına, spor kursuna gitme durumuna göre sınıfsal farklılıkları doğurduğu da görülmektedir (örneğin tenis, eskrim gibi sporların mekan ve araçlarının pahalı olması dolayısıyla zengin sporu

olarak algılanması ve toplumun her kesimi tarafından yapılamaması gibi). Dolayısıyla spora katılım kişinin mevcut maddi toplumsal yaşamından ayrı tutulamaz. Bu bakımdan spor faaliyetlerine katılım maddi imkanların yetersiz olmasından dolayı sosyal ayrımı da doğurmaktadır. Bu ayrımın ortadan kaldırılması için özellikle dezavantajlı koşullarda yaşayan çocuklara yönelik spor faaliyetlerine erişim için fırsatların sunulması bir başka deyişle fırsatlarda eşitlik sağlanması konusu gündeme gelmektedir.

Sporun dezavantajlı koşullardaki çocukların hayatına olumlu yansımalarının üzerinde durulduğu bu çalışma, politika üretenlerin de bu konuya dikkatinin çekilmesi noktasında önemlidir. Dezavantajlı koşullarda yaşayan çocuklarla çalışmaların artırılmasının ve çocukların eşitsiz koşullarını gidermede sporun araç olarak kullanılmasının önemi bu çalışmalarda açıkça gözükmemektedir. Ancak burada politika üreticilerinin üzerinde durulması gereken konu çocukların spora erişimlerini ve katılımlarını sağlama konusunda neler yapılması gerektiğidir? Bu noktada bireysel anlamda ailelere, okullarda ise öğretmenlere teşvik edici roller düşerken, kurumsal anlamda ise sivil toplum örgütlerine, yerel yönetimlerine, ilgili bakanlıklara (Gençlik ve Spor Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı gibi) daha yapısal roller düşmektedir. Bu konuda özellikle sporun kullanım amacı doğrultusunda çeşitli dallardaki spor faaliyetlerine kolay erişim sağlayacak fırsatların oluşturulması, özendirme programlarının oluşturulması ve sporun özellikle çocuklarda oluşturduğu olumlu gelişimin farkında olunarak bu temelde teşvikinin artırılması gerekmektedir.

Yapısal düzeyinde spora teşvik çalışmalarının özellikle çocuklar için artırılması, fiziksel, bilişsel, psikolojik ve sosyal gelişimlerine olan olumlu etkisi, hayata anlam vermesi ve amaç sağlaması, mevcut psikososyal durumun iyileştirilmesi, olumsuz davranışlardan uzaklaştırıcı etkisi düşünüldüğünde sağlıklı bir gelecek inşa edilmesi için önemlidir. Her iki bakanlığın yapmış olduğu çalışmaların bu çalışmaların verimliliği, çocukların gelişimine katkıları anlamında niceliksel ve niteliksel bir bilgi bulunmaması dolayısıyla olumlu gençlik gelişimi ve spor arasındaki ilişki konusunda yapılan çalışmalar değerlendirilememektedir. Bu konuda mevcut bulunan kuruluşların spor çalışmalarının iyileştirilmesi ve bu çalışmalarda gençlik gelişimini destekleyen araştırma ve değerlendirme çalışmalarının yapılması gereklidir. Öte yandan bakanlıkların, yerel yönetimlerin ve sivil toplum örgütlerinin spor ve çocuklarının

gelişiminin desteklenmesi konusunda yaptıkları çalışmaların yaygınlaştırılması ve kapsayıcılığının da artırılması gereklidir.

KAYNAKÇA

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (AÇSHB), Duyurular. 28 Ağustos 2015, 30 Kasım 2015 tarihinde <http://sporfaaliyetleri.aile.gov.tr/> adresinden alınmıştır.

Avrupa Komisyonu. (2012). Developing the European Dimension in Sport. 22 Aralık 2020 tarihinde <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52011DC0012&from=EN> adresinden alınmıştır.

Bailey, H. (2008). Youth sport and social inclusion (N Holt, Ed.). Positive Youth Development Through Sports. 85-96. New York, NY: Routledge

Carlin, J. (2008). *Düşmanla Oynamak Nelson Mandela ve Bir Ulus Yaratan Maç*. Elif Ersavcı (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Chan, S. (1999). *The Role of Sports on Minority Adolescents*. Poverty & Prejudice: Our Schools Our Children, Spring Quarter, 15 Temmuz 2014 tarihinde http://www.stanford.edu/class/e297c/poverty_prejudice/school_child/hrole.htm adresinden alınmıştır.

Coakley, J.J. (2004). *Sports in Society: Issues and Controversies (8th edition ed.)*. Boston, MA: McGraw-Hill.

Coalter, F., Allison, M., ve Taylor, J. (2000). *The Role Of Sport In Regenerating Deprived Areas*, University of Edinburgh The Scottish Executive Central Research Unit, 10 Nisan 2016 tarihinde <http://www.scotland.gov.uk/Resource/Doc/156589/0042061.pdf> adresinden alınmıştır.

Coalter, F. (2005). *The Social Benefits of Sport An Overview to Inform the Community Planning Process: Institute for Sports Research University of Stirling*. Sport Scotland Research Report no.98, Edinburgh: Sport Scotland, 10 Nisan 2016 tarihinde www.sportscotland.org.uk/sportscotland adresinden alınmıştır.

Darnell, S., Wells, S., Coakley, J., ve Donnelly, P. (2007). The use of sport to foster child and youth development and education, *Literature Reviews On Sport For*

- Development And Peace*, s. 7-47, Canada: Commissioned by Sport for Development and Peace International Working Group (SDP IWG).
- Donnelly, P ve Coakley, J. (2002). *The role of recreation in promoting social inclusion*. Perspectives on Social Inclusion Working Paper Series. Toronto: Laidlaw Foundation.
- Ertat, A. (1984). Çocuk ve Spor, *Spor Hekimliği Dergisi*, 19(2), 77-79.
- Fogel, C.A. (2012). Crime, Sport, And Social Policy: A Review of the Alternatives, *International Quarterly of Sport Science*, 1, 40-44.
- Freiler, C. (2001). *What Needs to Change? Social Inclusion as a Focus of Well Being for Children, Families and Communities – A Draft Paper Concept*. Toronto, ON: Laidlaw Foundation.
- Gençlik ve Spor Bakanlığı, (2015). Gençlik Merkezleri, 28 Ağustos 2015 tarihinde <http://genclikmerkezi.gsb.gov.tr/site/Genclikmerkezi.aspx> adresinden alınmıştır.
- GSB. (2012). Dezavantajlı Gençler ve Sosyal Dışlanma, Gençlik Şurası Ön Değerlendirme Raporu, Gençlik Spor Bakanlığı Raporu. 22 Aralık 2020 tarihinde https://gsb.gov.tr/public/edit/files/Mevzuat/ulusal_genclik_ve_spor_politikasi.pdf adresinden alınmıştır.
- Haberler, (2013, 9 Kasım). Güneydoğulu 8 Bin Dezavantajlı Çocuk, Sporla Eğitilecek, 28 Ağustos 2016 tarihinde www.haberler.com/guneydogulu-8-bin-dezavantajli-cocuk-sporla-5282980-haberi/ adresinden alınmıştır.
- Horne J., Tomlinson, A. Whannel, G. ve Woodward, K. (2013). *Understanding Sport A socio-cultural analysis (second edition)*, London, UK: Routledge.
- Howe, D. (2009). *A Brief Introduction to Social Work Theory*, United Kingdom: Palgrave Macmillan.
- Hürriyet Gazetesi (2015, 13 Kasım). Mahalleden Sahaya Projesi, 29 Ağustos 2016 tarihinde www.hurriyet.com.tr/sporla-hayata-mahalleden-sahaya-37195835 adresinden alınmıştır.
- Karadağ, Ö. (2008). *Ankara'da bulunan yetiştirme yurtlarında yaşayan adolesanlarda sosyodemografik özelliklerin ve fiziksel aktivite düzeyinin ruhsal belirtiler ve*

yaşam kalitesi açısından değerlendirilmesi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

King, A.C., Taylor, C.B., Haskell, W.L., DeBusk, R.F. (1989). Influence of regular aerobic exercise on psychological health: a randomized, controlled trial of healthy middle-aged adults. *Health Psychol*, 8(3):305-24. doi: 10.1037//0278-6133.8.3.305.

LeBlanc, J. ve Dickson, L. (1997). *Straight Talk About Children and Sport: Advice for Parents, Coaches, and Teachers*, Indiana & Uuml University: Mosaic Press.

Morris, L., Sallybanks, J., Willis, K., ve Makkai, T., (2003). Sport, Physical Activity and Antisocial Behaviour in Youth, *Trends&Issues in Crime and Criminal Justice*, No. 249, s.41-60.

Nazilli Haber (2012, 12 Ocak) Dezavantajlı çocuklar sporla rehabilite ediliyor, 28 Ağustos 2016 tarihinde www.nazilli.com.tr/haber/4572/dezavantajli-cocuklar-sporla-rehabilite-ediliyor.html adresinden ulaşılmıştır.

Payne, M. (2020). *Modern Sosyal Hizmet*, Kasım Karataş (Çev Ed.), Nika Yayınevi: Ankara.

Raglin, J.S. (1990). Exercise and Mental Health: Beneficial and Detrimental Effects, *Sports Medicine*, 9(6), s. 323-29.

Reid, I., Tremblay, M., Pelletier, R., ve McKay, S. (1994). *Impact and benefits of physical activity and recreation on Canadian youth-at-risk*. Joint Initiative of the Inter-Provincial Sport and Recreation Council, the Fitness Directorate of Health Canada, and the Canadian Parks and Recreation Association, 7 Şubat 2015 tarihinde www.lin.ca/resource/html/documant.htm adresinden alınmıştır.

Rodgers, G. (1995). 'What is special about social exclusion?', G Rodgers, C Gore, ve J Figueiredo (Eds.). *Social Exclusion: Rhetoric, Reality, Responses*, s. 43–56. Geneva: International Institute for Labour Studies.

Sport England (1999). *Best Value Through Sport: The Value of Sport to Local Authorities*, Sport England, London, 10 Nisan 2016 tarihinde <http://www.sportdevelopment.org.uk/index.php/subjects/56-sport-englanddocuments/80-best-value-through-sport-the-value-of-sport> adresinden alınmıştır.

Sport England (2007). *Transforming lives - Improving the life chances and focussing the energies of children and young people through sport*, 10 Nisan 2016 tarihinde <http://www.sportengland.org/media/91502/creating-safer-communities.pdf> adresinden alınmıştır.

Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi (TUBİM). (2019). *2019 Türkiye Uyuşturucu Raporu*, Ankara: EGM Yayın.

UNICEF (2012). *Türkiye'de çocuk ve genç nüfusun durumunun analizi 2012*. 20 Aralık 2020 tarihinde <https://www.unicef.org/turkey/media/5256/file/T%C3%BCrkiye'de%20%C3%87ocuk%20ve%20Gen%C3%A7%20N%C3%BCfusun%20Durumunun%20Analizi%202012.pdf> adresinden alınmıştır.

Zakus, D., Njelesani, D. ve Darnell, S. (2007). The use of sport and physical activity to achieve health objectives, *Literature Reviews On Sport For Development And Peace*, s. 48-88, Canada: Commissioned by Sport for Development and Peace International Working Group (SDP IWG).

Zarrett, N., Lerner, R.M., Carrano, J., Fay, K., Peltz, J.S., ve Li, Y. (2008). Variations in adolescent engagement in sports and its influence on positive youth development, N.L. Holt (Ed.), *Positive youth development through sport*. s.9-23. New York: Routledge.